

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДИТИНИ З АУТИЗМОМ

М. М. Криворучко

Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського,

nkrivorucko5@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент О. В. Літвінова

Постановка проблеми. Сучасний етап практики корекційної педагогіки, розвиток психології та психіатрії характеризується підвищеною увагою до поглибленого вивчення психічного розвитку аномальних дітей, їх пізнавальних здібностей, особливостей функціонування психічних функцій, соціальних відносин, комунікативної поведінки, розвитку емоційно-вольової сфери. Діти з розладами аутистичного спектру багато років були позбавлені форм медико-психолого-педагогічної допомоги, які доступні для інших осіб, оскільки аутизм є дуже складною проблемою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Проблема аутизму висвітлювалася та вивчалась в науковій медичній, психологічній та педагогічній літературі протягом багатьох століть. В основному це були зарубіжні дослідження (Н. Asperger, L. Bender, M. Bristol, S. Harris, В. Hermelin, L. Kanner). Починаючи з 90-тих років ХХ століття, зусилля було спрямовано на вивчення специфіки психічного дизонтогенезу аутичних дітей, пошуку першопричин і логіки аутичного розвитку, що дало змогу виявити «первазивний» (наскрізний або спектральний) характер цього порушення (С. Lord, N. O'Connor, E. Ornitz, F. Volkmar, H. Tager-Flusberg, L. Wing). В останнє десятиріччя в Україні спостерігається підвищений інтерес до даної проблеми з боку як науковців, так і практиків (Т. Ілляшенко, С. Конопляста, К. Островська, М. Рождественська, М. Химко, Д. Шульженко), що обумовлено впровадженням принципів інклюзії в систему освіти.

Основний зміст. Соціальна взаємодія, яка приносить звичайним дітям радість та задоволення, викликає у дитини з аутизмом лише роздратування та

бажання ізолюватись. Діти-аутисти виявляють емоційну прихильність до батьків чи інших опікунів, вони не реагують на свою любов очікуваним чином, а відсутність емпатії може виступати причиною неадекватної соціальної поведінки. Неможливість зрозуміти основні соціальні правила започаткування та підтримання стосунків між людьми означає, що діти-аутисти мають труднощі при взаємодії зі своїми однолітками. Науковці виділяють найхарактерніші поведінкові проблеми дітей-аутистів [4].

1. Труднощі зі сном. Найпоширенішою причиною занепокоєння батьків дітей-аутистів є проблеми зі сном. Деякі діти не засинають у потрібний час, оскільки їм не зручно знаходитись у власному ліжку.

2. Самокалічення. Батьки відчувають сильний стрес, спостерігаючи, як їхня дитина калічить себе. Така поведінка виявляється у дітей з важким аутизмом і може бути своєрідною формою спілкування, тому батькам або опікунам потрібно вчитися інтерпретувати те, що дитина хоче їм висловити такою поведінкою.

3. Агресія. Така поведінка часто зустрічається у дітей-аутистів і може бути результатом розладів, які переживає дитина. Прояви агресії можуть бути пов'язані з непорозумінням або відмовою виконати бажання дітей-аутистів. Після того, як гнів чи агресія набули свого прояву, необхідно проаналізувати, що спричинило цю ситуацію. Дитина з аутизмом в ситуаціях контакту з оточуючими відчуває занепокоєння та збентеження замість затишку та спокою. Жести опікунів, які висловлюють співчуття, заспокоєння, зближення, не інтерпретуються артистами належним чином [3], і можуть сприйматися ними як джерело подальшої тривоги.

Агресія також може проявлятися у вигляді деструктивної поведінки. Здебільшого така поведінка є не формою звичайного вандалізму, а скоріше формою агресії. Дитина може проявляти таку поведінку, коли вона не може знайти цікаве заняття, а знищення предметів є спробою насолодитися простим заняттям.

4. Стереотипна поведінка. Існує багато форм стереотипної поведінки, деякі дослідники стверджують, що діти поводяться так, коли не знають, що робити чи як грати з предметами. Тоді дитина знаходить додаткову стимуляцію, заспокоюючи себе за рахунок стереотипних дій.

Специфіка аутизму полягає в унікальності емоційної сфери, яка створює відчуження дитини від навколишнього середовища. Це проявляється в поведінці дитини-аутиста, яка часто є непередбачуваною. Це, як правило, призводить до конфлікту з навколишнім середовищем, і, як наслідок – до повної ізоляції, що, у свою чергу, поглиблює їх соціальний образ «дивних людей» [5].

Наявність дитини з аутизмом спричиняє зміни у житті сім'ї та функціях, які вона виконує, може спричинити її дезорганізацію, розрив зв'язків із найближчим оточенням. Батьки дітей-аутистів часто стикаються з небажанням інших приймати їхніх дітей в своє оточення. Відсутність соціального взаєморозуміння та підтримки – це не лише образливі, жорстокі та помилкові прояви поведінки оточуючих, але також і обмежений доступ до медичної інформації, серйозні проблеми з відвідуванням школи, обмежена соціальна допомога та здатність сім'ї аутичної дитини реагувати на напругу та стрес. У педагогічному середовищі існує стереотип, що аутизм є дуже серйозною хворобою, і співпраця з такими дітьми є занадто складною для педагогів та вчителів, що ускладнює прийняття аутистів на найвищому рівні їх функціонування – у школах.

В даний час існує проблема з діагностикою та диференціацією аутизму і, відповідно, створенням адекватних індивідуальних програм розвитку. Будь-яка інвалідність, включаючи аутизм, погіршує економічну ситуацію в сім'ї. Відсутність соціального розуміння та підтримки в різних сферах перетинаються і створюють механізм порочного кола. Існує багато форм допомоги батькам дітей з обмеженими можливостями, які, однак, не стосуються суті потреб цих батьків і дають ефект лише на короткий час.

Вибір типу допомоги, яка потрібна сім'ї з аутизмом, залежить, зокрема, від її здатності адаптуватися до стресу, який викликаний необхідністю прийняти діагноз дитини та життя в нових умовах залежно від нього. Т. Гальковський (1980) поділив фактори, що впливають на адаптацію сім'ї аутичної дитини до стресу на ендогенні (сприйняття власної ситуації, сімейні стосунки, наявність попереднього досвіду) та екзогенні (розвиток хвороби, соціальне середовище, доступність послуг).

Тому дуже важливо свідомо і розумно адаптувати сімейне життя до присутності дитини з аутизмом та адаптувати дитину з аутизмом до сімейного життя. Дуже часто у дітей з аутизмом виражений симбіотичний зв'язок з батьками, частіше з матір'ю. Порушення сімейного виховання в психології розуміється як стійке поєднання певних особливостей виховання, що призводить до негативних наслідків розвитку особистості дитини.

Для аналізу особливостей освітнього простору для дітей-аутистів та покращення навчального процесу і соціалізації дітей перспективно використовувати наступні критерії:

- рівень захисту (тобто скільки сил і часу батьки приділяють вихованню дитини); чи присутня гіперпротекція, як надмірна увага до проблем виховання, чи, навпаки, гіпопротекція, як недостатня увага батьків до освітніх проблем;

- ступінь задоволення потреб: поблажливість – прагнення батьків до максимального і некритичного задоволення потреб дитини, або, навпаки, ігнорування потреб дитини;

- рівень вимог до дитини в сім'ї, який може проявлятися у вигляді заборон, покарань стосовно неї, а також в обсязі її обов'язків:

- надмірні вимоги – обов'язки або недостатня кількість вимог та відповідальності;

- надмірні вимоги-заборони (формує у дітей реакцію емансипації із захисно-агресивними проявами або, навпаки, розвиток її надмірної чутливості та тривожності);

– відсутність вимог або заборон (стимулює розвиток свавілля та надмірної самостійності дитини, сприяє формуванню нестійкого типу характеру);

– надмірні санкції або мінімальні санкції, що проявляється у відсутності системи контрольних дій з боку батьків [1].

Незалежно від особливостей порушень у стосунках «батьки-дитина», дорослі часто займають неефективну виховну позицію щодо дитини, що може бути обумовлено педагогічною й психологічною неграмотністю батьків; ригідними стереотипами виховання; впливом особливостей спілкування в сім'ї на відносини батьків і дитини; особистісними проблемами й психологічними особливостями самих батьків. Доволі часто батьки схильні розв'язувати особистісні проблеми за рахунок дитини. Це може виражатися у наступному: нав'язуванні дитині своїх власних небажаних якостей; привнесення конфліктів між подружжям у сферу виховання; зсуві в установах батьків по відношенню до статі дитини; нерозвиненості або, навпаки, надмірному розширенні батьківських почуттів; виховній невпевненості батьків; фобії (боязні) втратити дитину.

Дані порушення впливають на появу посиленого захисту серед батьків дітей з РАС, і виявляються у вигляді високого рівня турботи до дітей, але можливі і випадки навпаки, низького рівня, а саме емоційне неприйняття дитини та жорстке поводження з нею. Всі ці причини не менш важливі для виховання дитини-аутиста. Крім того, слід визнати, що діти з аутизмом не можуть сприймати світ та їхні погляди як відчужені. Тому часто виховання сім'ї з дитиною-аутистом призводить до конфлікту, а сам конфлікт викликає агресію [2].

Висновок. Отже, щоб допомогти дитині із загальними порушеннями розвитку, необхідно враховувати всі проблеми її сім'ї та хронічний стрес, в якому знаходиться ця сім'я. Тому допомога психолога повинна розповсюджуватися на всю сімейну систему та освітній простір. Певною мірою така діяльність може координуватися громадськими організаціями, що

враховуватиме складний, стабільний та структурований характер догляду, до якого мають бути залучені заклади охорони здоров'я, освіти та соціальної допомоги. Досвід показує, що навіть розуміння аутизму на теоретичному рівні не страхує нас від неправильної інтерпретації поведінки «особливих» дітей. Психоедукація щодо особливостей дітей з розладами аутистичного спектру повинна проводитися на різних рівнях взаємодії такої дитини із соціальним середовищем, починаючи з батьків, вчителів, впроваджуватися в систему підготовки вчителів, асистентів вчителів, які працюють в інклюзії, а також для всієї громадськості задля позбавлення даних дітей стигматизації та більш гуманного ставлення до них та їхніх батьків.

Література:

1. Гилберт К., Питерс Т. Аутизм. Медицинские и педагогические аспекты. Санкт-Петербург. ИСПиП, 1998. 124 с.
2. Питерс Т. Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию: книга для педагогов-дефектологов; Пер. с англ. М. М. Щербаковой; Под науч. ред. Л. М. Шипицыной, Д. Н. Исаева. Москва :Владос, 2002. 144 с.
3. Attwood, A., Frith, U. & Hearnlin, B. The understanding and use of interpersonal gestures by autistic and Down's syndrome children : *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 18. 1988. 241-257.
4. Hart Ch. A. Przewodnik dla rodziców dzieci autystycznych. Fundacja im. Wojtki Wadowskiego, Małgorzata Pietka. Trudne zachowania w osob z autyzmem Dziecko autystyczne. Krajowe Towarzystwo Autyzmu. Warszawa. 2001. T. 9.1. S. 63-81.
5. Krol A. Osoba autysty czna od dzieciństwa do dorosłości. Dziecko autystyczne. Warszawa. 2002 T. X nr 1. s. 74-113.